

Súčasná finančná kríza a potreba novej ekonomickej teórie

Prof. Ing. Mgr. ek. Jaroslav Husár, CSc.
KOVE, FHI, Bratislava

Úvod

V knihách o ekonomickej teórii pred rokom 1936 by sme nenašli kapitoly napr. o nezamestnanosti, hrubom domácom produkte, či ekonomickom raste. Hoci mali až 700 strán, ich hlavným obsahom bola problematika cien, faktorov výroby a rozdeľovania, prípadne niekoľko strán sa zaoberalo hospodárskymi cyklami. Dnes už vieme, že ekonómov prekvapila veľká hospodárska kríza z roku 1929. Nasledujúce roky sa stali najdôležitejšími rokmi pre vývoj ekonomickej mysle od čias A. Smitha, ktorý položil základy klasickej ekonómie. Začalo sa nové chápanie ekonomických problémov. Aby som to priblížil výstižnejšie, uvediem niekoľko viet z knihy známeho amerického ekonóma R. Heilbroner. Píše: “Počas roka, v ktorom som začal študovať sa na chodbách viedli ohnivé debaty; o rok neskôr bola veľmi zrevidovaná kniha, na ktorej som si zlámal zuby. V poslednom roku môjho štúdia človek, ktorý ju napísal, sa stal najdôstojnejším americkým advokátom nových ideí, ideí, ktoré mu boli úplne cudzie pred 4 rokmi.” Pomerne všeobecná neschopnosť ekonómov predpovedať dnešnú finančnú krízu, ktorá prepukla v roku 2008, je úzko spojená s nedokonalou ekonomickou teóriou, ekonomickými modelmi, ktoré prezentujú učebnice makroekonómie. Neexistencia spoľahlivej teórie (modelov) zapríčinila, že tvorcovia hospodárskej politiky sa nemali možnosť oprieť o ekonomickú pravdu.

Revolúciu ekonomickej mysle spôsobil J. M. Keynes svojou slávnou knihou. Spochybnil dogmy starej ekonomickej vedy. Začala sa akceptovať dovtedy neznáma terminológia – hrubý domáci produkt, funkcia spotreby, marginálna propenzita k spotrebe a rad iných. Presvedčil, že treba skúmať “veľké” (large – scale) ekonomické problémy: zamestnanosť a nezamestnanosť, prosperitu a recesiú, rast a deklináciu; boli to problémy, ktoré úplne chýbali v učebniciach ekonómie. Keynes si všimol, že neplatí požiadavka klasikov, že *úspory* sa musia rovnať *investíciám*. Totiž vzniknuté problémy sa nedali riešiť pomocou *dovtedajších poznatkov* ekonomických vied. Nové poznatky Keynesa sa stali nevyhnutným prvým krokom pre kontrolu osudu spoločností. Do učebníc sa zapísal slávnymi rovnicami (dnes už iste neplatnými). Objavil však základné sily v ekonomickom systéme. Dal tak vedcom do rúk kľúč, aby pochopili podstatu fungovania ekonomiky.

V tomto úvode chcem predovšetkým zdôrazniť, že metódou ekonómie nie je iba akýsi *opis* ekonomického diania. Je len veľmi málo ekonomických problémov takých, že na nápravu stavu nám stačí ich opis. Musíme pochopiť *korene fungovania ekonomického systému*, teda zobrazenie spoločnosti ako obrovského a zložitého (zamotaného), ale pochopiteľného, sociálneho mechanizmu. A čo bolo treba v tom čase sa naučiť o tomto mechanizme? Nie iba fakty a čísla o partikulárnych ekonomických otázkach alebo problémoch určitého roka, ale bolo treba spoznať *zapadanie kolies*, ktoré aktivujú a *konštrukciu*, ktorá drží celú stavbu hospodárstva, povedané eufemisticky. Teda bolo treba pochopiť *procesy a relácie* medzi nimi a potom až problémy a otázky. Totiž ak raz *systematicky pochopíme* spôsob ako je ekonomická stavba skonštruovaná, naše vnímanie ekonomického sveta bude jasnozrivejšie.

V duchu tohto úvodu by som chcel vysloviť ešte toto. Opäť prežívame krízu. Znovu sme pred problémom pochopiť ako súčasný ekonomický systém funguje. V časoch Keynesa nepoznali poistenie vkladov, nepoznali to, čo sa stalo v USA v osemdesiatych rokoch, keď sa objavil systém LBO (leveraged buyouts), čo boli špekulatívne výkupy. Manažéri si požičiavali peniaze a skúpili celý balík akcií a tak prevzali vlastníctvo podniku. Dlh, ktorým sa zaťažili, ich nútil k odpredaju „menej výnosných aktív“. Viceprezidenti spoločností hádzali kľúče na stôl podnikovým šľukám. Videli sme a vidíme to dnes aj u nás. Nepoznali Fannie Mae a Freddie Mac a iné turbulentné procesy. Nepoznali ani to, čo vyjadril Galbraith vetou: výroba beží len s jediným cieľom – vyrábať peniaze. A teda, podľa mňa, stojíme pred takýmto vážnym problémom: sme ochotní opustiť náš *familiárny obraz o ekonomickom živote* a spoznať (objaviť) nový, pretože dnešná ekonomická pravda sa stala omylom? Nič nové. Aj Ptolemayova dvojtisícročná pravda sa stala omylom a pravdou je obraz, ktorý nám ponúkol Kopernik. Aj ekonómom ho už ponúkol v roku 1950 J. Nash. Jeho matematický opis je tak zložitý, že ho nevieme interpretovať.

Ekonomická veda v poslednom desaťročí stále častejšie spochybňuje hypotézy, ktoré boli jadrom ekonomických vied dlhé storočia. Mnohí veľikáni národohospodárskych vied študovali chod hospodárstva a obohatili ekonomickú vedu. Chceli odpovedať na otázku ako funguje ekonomický svet. Podobne ako iné vedecké disciplíny postupuje aj ekonomická veda vpred tak, že prekračuje a posúva ohraničenia predchádzajúcich teórií. Za naše súčasné problémy sa dnes viní neoliberalizmus. Nemôžem súhlasiť s takýmto, povedal by som, jednoduchým riešením. Iba dôkladné uvedomenie si *podstaty* ekonomického systému a riešení ekonomickej vedy, ktorá ho študuje a opisuje, nám odhalí príčiny súčasných ťažkostí. V tomto príspevku sa o to pokúsime. Neschopnosť predpovedať krízu a riešiť vzniknuté problémy súvisí predovšetkým s nedokonalým obrazom o ekonomickom systéme, ktorý dnes odráža poznatky z roku 1936 spolu s hypotézami monetaristov. Svoj podiel má aj neoliberalizmus. Hovoril som o tom v referáte už pri príležitosti 65. výročia vzniku Ekonomickej univerzity.

1. Čo nám dovolila riešiť súčasná ekonomická teória?

1.1 Pravda v ekonomickej vede

E k o n ó m i a je veda, čiže isté, evidentné a usporiadané poznanie zákonov *výroby, distribúcie a akumulácie outputu*. **Ekonómia** od jej počiatku zisťuje povahu výroby, distribúcie a akumulácie outputu, definuje principiálne vzťahy, *odkrýva základné (zásadné) ale skryté príčiny* konkrétneho fungovania ekonomického systému. Lúšti enigmy.

Treba však povedať, že v ekonomickej vede musíme pripustiť aj existenciu „mimovedeckých záujmov“. Tie sa však veľmi ťažko vylučujú pri hľadaní vedeckej pravdy. Poznatky a teda pravda musí vysvetliť (koherentne) všetky javy danej skúsenosti (možno aspoň niektoré) ktoré predchádzajúca pravda nevedela vysvetliť, musí byť aj logicky neprotirečivá, musí vedieť predpovedať nové javy (niektoré), ktoré predchádzajúca pravda nevedela vysvetliť. **Každý vedec sa predsa len musí niekde zastaviť a vysloviť to, o čom nepochybuje. A to je jeho pravda.** Tak to bolo aj s A. Smithom. Objektívna pravda nie je desubjektizovaná. Starú hypotézu vystrieda nová. Tá musí vysvetliť to, čo sme nevedeli, musí sa vyhnúť chybám, ktoré sme robili. Teda rozrastanie pravdy je zložitý proces vrátane oblúkov a aj návratov. Veda

musí počítať aj s tým, že pravda sa premieňa na omyl. Teda skutočnosť akosi uteká (kedy sa Zem začala otáčať okolo Slnka?). Veda vždy chce spoznať pravdu a skutočnosť. Čo je však čo? Ako hovorí náš filozof T. Münz: od nás nezávislá skutočnosť by sa červeňala od hanby a hnevu, keby vedela, čo všetko o nej pohovoríme ako o pravde a skutočnosti.

Tieto úvahy sú postačujúce na to, aby sme sa začali zamýšľať, **ako je to v ekonomickej vede, ako je to s ekonomickou teóriou, s ekonomickou pravdou?** Kedy skutočnosť začala utekať z pravdy? Ptolemajovi sme verili temer 2 000 rokov. Prišiel Kopernik a povedal, že Ptolemaj nemá pravdu. Je to Zem, ktorá sa otáča okolo Slnka. Prísť k pravde o realite je veľmi dlhá cesta. Pochpiť ekonomický svet je rovnako ťažké. Pravda je zhoda myslenia so skutočnosťou. Ale čo je skutočnosť? Aj za čias Ptolemaja bola pravda, lebo myslenie sa zhodovalo so skutočnosťou. Ľudia videli ako sa Slnko otáča okolo Zeme. **Potom však skutočnosť z pravdy utiekla. Pravda sa stala omylom. Nie je dnes takáto situácia v ekonómii?**

1.2 Obohacovanie ekonomických poznatkov a zmena ekonomickej reality

Zákony výroby, distribúcie a akumulácie outputu sú večným ekonomickým problémom každej spoločnosti. Iba pripomínam, že už vo feudalizme sa riešil problém distribúcie outputu. Tam feudál rozhodol, že každý 10-ty petrevec sena je poddaného a zvyšok jeho. Tento systém rozdeľovania ľudstvo po veľkých útrapách opustilo a distribúciu outputu začal zabezpečovať trh.

Bol to A. Smith, ktorý dal celému zložitému sociálnemu pohybu spoločnosti zmysel. On však opisoval explozívny účinok *priemyselnej revolúcie* a presvedčivo nám predviedol každého hráča v tomto dianí, od roľníka po mnícha, od obchodníka po lodiara. (Súčasný ekonomický stroj je zložitejší. Jeho opis si žiada náročné matematické zobrazenia.) Smith sa sústredil na hlavnú úlohu ekonómie – odhaliť príčinné zákonitosti, vysvetľujúce, ako dosiahnuť bohatstvo. **On vysvetlil zákony, ktorými sa v tom čase riadili ekonomickí hráči a opísal aj to, aké budú následky pôsobenia týchto behaviorálnych zákonov.** Ekonomickým hráčom Smith myslel ľudí, lebo každý z nás sa v priebehu dňa a v určitom momente stáva ekonomickým hráčom. Smith si nevedel predstaviť ekonóma, ktorý by dobre nerozumel ľudským pohnútkám. **Prirodzené sklony a pohnútky**, ktoré Smith nachádza v ľudskej povahe, tvoria **základňu** pre jeho analýzu a tiež základ klasických ekonomických vied. Všetci ľudia chcú lepšie žiť ako práve žijú. A píše “súťaž na trhu” (nie konkurencia!) vedie človeka, inak zameraného výhradne na svoje osobné záujmy k tomu, aby vyrobil zo surovín, keď sa už rozhladol po zemi, nie to, čo by si sám prial, ale to, čo chcú ostatní! Adam Smith založil svoju teóriu ekonómie na prvom predpoklade kapitalistického systému, ktorý nazval **trhom**. Avšak trh z čias klasickej ekonómie sa zmenil. Jeho velebenie dnes je púhym *trhovým fundamentalizmom*. Je už ekonomickým mýtom. Galbraith o tom hovorí takto: “Ako môže niekto veriť vo voľnú súťaž v duchu A. Smitha tvárou v tvár obrým lúpežným korporáciám?”. Kde je suverenita spotrebiteľa, keď si podniky formujú konzumenta? Dnes je ešte viac krédom mnohých obchodníkov “Kúpte si kosačku a dostanete laptop”, a aj obchodných reľazcov.

Druhým predpokladom kapitalistického systému, o ktorý sa vo svojej teórii oprel Smith, je **vlastníctvo**. A to, ako vieme, bolo v minulosti “akosi dobre usporiadané”.

Viac menej nevyvolávalo problémy. Ale bádatelia v oblasti práva a aj ekonómie si postupne rýchlo všimli financie podnikov a akciových spoločností. Zistili ich možnosti zneužitia. Aj N. Tesla založil Tesla Electric Company, ktorú zničili. Dokázala to banka J. P. Morgan v súčinnosti s T. A. Edisonom, ktorý už predtým založil akciovú spoločnosť a vedel, že striedavý prúd je pre neho hrozbou. Inštitút vlastníctva fungoval pomerne dobre a bez fluktuácií. Až v 80 - tých rokoch minulého storočia sa objavil známy fenomén – popularita špekulatívnych výkupov (LBO = leveraged buyouts). V prípade veľkého množstva špekulatívnych výkupov si manažéri požičajú peniaze, skúpia celý balík akcií – a prevezmú tak vlastníctvo podnikov. Dlh, ktorým sa zaťažili, ich núti cizelovanie nákladov a k odpredaju menej výnosných aktív. Viceprezidenti spoločností **hádzu svoje kľúče** na stôl podnikovým šľukám.

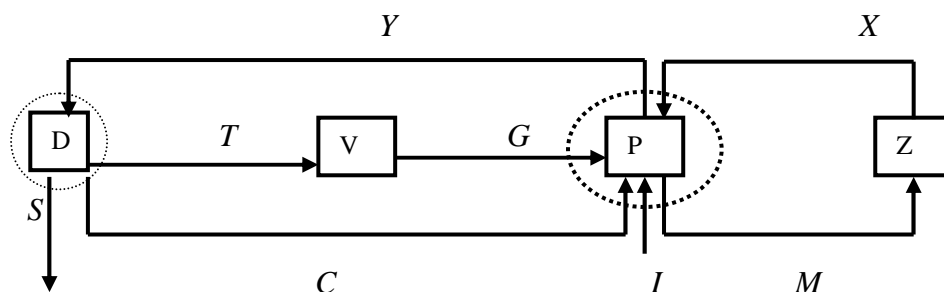
Teda, bez **dôkladnej znalosti** rôznych aspektov ekonomického života, je ťažko porozumieť zložitým procesom a javom v súčasnej ekonomike. Už aj druhý pilier kapitalizmu - vlastníctvo - je dnes tiež ohrozeným stĺpom kapitalizmu. Blíži sa mýtu, ktorým sa už dávno stal slobodný trh. Akokoľvek *urgentné* môžu byť naše problémy, pokiaľ nepochopíme ich *korene*, naše úsilie ameliorovať ich bude v nedohľadne. A práve toto si žiada dôkladne poznať keynesiánske a monetaristické vedecké hypotézy o správaní sa ekonomiky. Čo bolo a je ich podstatou? Čo dovoľujú vysvetliť?

Neoklasici tvrdili, že úspory sa rovnajú investíciám ($S = I$). Prišiel Keynes a povedal: pravda je, že *agregovaná ponuka* sa rovná *agregovanému dopytu* a $S = I$ je len jej špeciálny prípad. O nič lepšie na tom nie je ani fyzika. Koľko predstáv sme už mali o skladbe atómu. Teda aj tam bolo veľa omylov. Tie musíme priznať aj poznatkom ekonomických vied. Musíme akceptovať prirodzený rozdiel medzi realitou a naším myslením, poznatkami. Už v histórii to bolo nebezpečné – vedci trpeli (G. Galilei).

V dejinách ekonomických teórii sa dôkladne analyzuje to, že jedna teória prekonala druhú – A. Smith, keynesiánci, monetaristi, neoklasici,... Príčinou je to, že je neudržateľná v porovnaní s úrovňou najnovšieho poznania (objasnila nové fakty). Príde nová teória. Inak povedané, bez teórie by ekonómovia mohli iba “hlúpo čumieť” na ekonomický svet. **Pomocou teórie sa ho môžeme pokúsiť pochopiť ho a spravovať ho.** Teória je úmyselná simplifikácia skutočných relácií, ktoré sa snažia vysvetliť ako tieto relácie fungujú. Iste, je to kondicionálne. A čo je dôležité, že rast poznatkov nám dáva novšie a novšie pohľady na ekonomický svet. A teda aj ten dnešný. Ale musíme mať novú teóriu.

Keynesovým východiskom, ktorého hypotézy stále akceptujeme, pre objasnenie ako funguje ekonomický systém, je definícia *rovnováhy* medzi agregovaným dopytom a agregovanou ponukou. Definoval čo je HDP ($Y = C + I + G + (X - M)$) a čo *determinuje* jeho jednotlivé zložky, ekonomické zákony o správaní sa sektorov hospodárstva – skryté sily. Na základe toho dokázal objasniť dôsledky správania sa sektorov na output hospodárstva. Rovnicu rovnováhy a vzťahy v ekonomike vďaka Hicksovi vyjadrujeme graficky a matematicky, čo pomohlo hlboko pochopiť fungovanie systému. Teória Keynesa je založená na tom, že hospodárstvo je systém, ktorý pozostáva z podsystemov domácnosti (D), vláda (G), podniky (P) a zahraničie (Z). Medzi nimi sú väzby vyjadrené makroekonomickými veličinami Y (národný príjem), C (výdavky obyvateľstva na spotrebu), I (výdavky podnikov na investície), G (výdavky vlády na nákup tovarov a služieb), X (export), M (import), S (úspory) a T

(príjmy z daní). Tieto dominantné prvky zobrazuje obrázok 1. Takýto grafický model konštruujeme hlavne vtedy, keď chceme jeho pomocou **zobraziť javy** objektívnej reality, ktoré **nie sú prístupné** priamemu pozorovaniu. Iste je ním aj model ekonomického systému.

Obr. 1 Prvky a toky reálneho hospodárstva

Vďaka obr. 1 si vieme **utvoriť predstavu** o jeho zložení, fungovaní a vzťahoch medzi jednotlivými prvkami systému. Hospodárstvo je akási čierna skrinka, ktorej prvky majú inputy a outputy. Našou úlohou je pochopiť *usporiadanie* tohto objektu a to bez toho, aby sme ho „otvorili“. Keynesov model ekonomiky je teda imaginatívna hypotéza. Dnes však vieme vypočítať potrebnú hrúbku tokov na obrázku, čo je základ tvorby ekonomickej politiky.

Pochopenie problému v každej vede vyjadrujeme (aj dopĺňujeme) kauzálnym výkladom, a na to potrebujeme teoretický (ideálny) model. Ekonomická veda ho má, len či je adekvátny? Ideálny model vyjadruje to, čo by človek urobil, keby jednal celkom racionálne, napr. pri nižšej cene kúpi viac tovaru. Teoretický model uľahčuje pochopenie tým, že poskytuje jazykové prostriedky a matematické prostriedky, ktorými je možné opísať (nie) ideálnu ekonomickú skutočnosť. Keynesova teória nám dala základ predstáv ako ekonomický svet funguje. Keynes zároveň dokázal, že každá zložka HDP je niečím determinovaná, lebo ak má systém fungovať podľa želania, „konštruktér“ musí chápať, ako a prečo nastávajú zmeny, čo umožní ich matematický tvar.

Získané teoretické poznatky dnes už ekonomická veda vyjadruje jazykom matematiky a tak grafický model uvedený na obr. 1 sa dá koherentne takto matematicky vyjadriť:

$$\begin{aligned}
 Y &= C + I + G + (X - M) \\
 C &= a + bY \\
 I &= c + dY - er \\
 G &= G^* \\
 X &= X^* \\
 M &= mY \\
 M_d &= f + gY - hr \\
 M_s &= \bar{M}
 \end{aligned}$$

Použitá symbolika je známa z makroekonómie. Toto je iba *dominantný* súbor zložiek ekonomiky, ktoré vlastne vyjadrujú ekonomické zákony, ekonomické princípy, ktoré

opisujú správanie ekonomických hráčov (napr. podnikov a investície $I = c + dY - er$). Musíme preštudovať zákony „spojení“ medzi podsystémami. Aj tento už postačuje na získanie poznatkov dôležitých pre tvorcov hospodárskej politiky. Riešenie uvedenej sústavy rovníc nám poskytne dôsledok vzťahov napr. rovnovážne hodnoty všetkých makroekonomických veličín. Rovnováha teda vyplynula z **ekonomických princípov**, z teórie, ktorá nám poskytla predstavu ako hospodárstvo funguje. HDP meria output ekonomiky a z rovníc nám vyplynula jeho výroba, distribúcia a akumulácia. Vieme, aké veľké budú úspory, investície a iné makroekonomické veličiny. Uvedený model poskytuje najúplnejšie pochopenie súvislostí v ekonomike a pomocou neho ekonómovia dokázali vysvetliť aj vznik krízy v roku 1929. Rozoberieme to nižšie

M. Friedman a monetaristi odvodili svoju teóriu správania sa ekonomiky z tejto rovnice: $MV = PY$. Aj ona vyjadruje rovnovážny stav ekonomiky. Porovnaním monetaristického prístupu a prístupu Keynesa, môžeme vidieť rozdiely v chápaní a môžeme obe teórie porovnať a tak zistiť ich hranice (limity, ohraničenia). Líšia sa vlastne hádam viac v spôsobe vyjadrenia reality (rovnováhy) ako v substancii. Keynesiánci delia ekonomické poznatky do 4 komponent označených C, I, G, (X-M), ktoré spájajú a to podmienkou rovnováhy. Na druhej strane, monetaristi organizujú ich poznatky v dvoch alternatívnych zložkách, makroekonomických veličinách označených M a V, a používajú jednoduchú identitu, ktorá hovorí, že $MV = PY$, s tým, že tieto poznatky (vedomosti) využívajú napr. na predikciu agregovaného dopytu. Koniec koncov obe študujú a analyzujú krivku agregovaného dopytu. Ale obe vlastne využívajú aj agregovanú ponuku. Z oboch vidno, čo determinuje HDP. Aké zákony však ovládajú náš ekonomický systém, stále zostáva skryté – Keynesove hypotézy o C, I.. su len prvým prejavom. Ekonomická realita sa mení. Fundamentálna *otázka* „čo treba a čo netreba v hospodárstve robiť“ zostáva skrytá. Nemáme však jasnozrivé pochopenie. Je pravdivé? Keynes len hovorí, že všetky veličiny a toky musia byť “vyladené”. A tak pochopiť *skryté sily* zostáva trvalo predmetom teórie. K výraznému pochopeniu prispel Nash, ale žiaľ málokto to vie čítať.

2. Je neoliberalizmus skutočným poznaním fungovania ekonomiky?

Mnoho autorov viní neoliberalný a liberálny model za súčasnú finančnú krízu. Ako už z povedaného vyplýva, v mojom príspevku som ekonomickú vedu vnímal z hľadiska toho, ako chápe fungovanie ekonomiky (keynesiánci, monetaristi,...). Iba pre hlbšie objasnenie zložitých problémov ekonomického sveta v súčasnosti musím spomenúť niektoré tvrdenia (tézy), ktoré sa dnes predostierajú. Totiž liberalizmus je nepresný pojem, ktorý sa spravidla používa na označenie *politckej doktríny*, ktorej **niektoré** časti boli vyjadrené systematicky. Avšak redukovať liberalizmus (neoliberalizmus) na jedinú teoretickú tézu je takmer nemožné. Akési jeho **základy** vyjadruje viera v najväčšiu hodnotu jednotlivca, viera v to, že jednotlivec má *prirodzené práva*, ktoré existujú nezávisle na vláde a priznanie najvyššej hodnoty slobode, čím sa spravidla rozumie spôsobilosť zabezpečiť to, na čo má človek právo, zároveň s predstavou, že vládu treba obmedzovať. R. Secruton vo svojom diele píše: „Liberalizmus je vyjadrením politickej teórie obmedzenej vlády a odráža politickú senzitivitu moderného človeka odtrhnutého od tradícií, zvyklostí, náboženstva a predsudkov a ponechaného vo svete bez akýchkoľvek vodítok, okrem tých, ktoré mu môže poskytnúť jeho vlastný rozum“. Vágne tvrdenia neoliberalistov nič neriešia, teda to, čo ekonomický systém potrebuje. Veď oni ho ani nedefinovali.

Za jeden z dôležitých moderných problémov pokladá súčasný liberalizmus problém *slobodného trhu*. Totiž, prví liberáli predpokladali a snažili sa preukázať, že právo na *súkromné vlastníctvo* a sloboda výmeny sú základnými predpokladmi slobody jednotlivca. Nevideli však hĺbku podstaty fungovania ekonomického systému, ktorý je v prácach Smitha, Keynesa a mnohých iných ekonómov dôkladne teoreticky zdôvodnený, napríklad v ekonomickom princípe, že agregovaná ponuka sa rovná agregovanej ponuke. Liberalizmus viacerí kritizujú zato, že určité rysy kapitalizmu predstavuje ako trvalé. Vidieť u nich jasný sklon k chápaniu trhu ako prirodzeného poriadku. Náklonnosť k liberálnym hodnotám, zbožňovanie trhu a súkromného vlastníctva, je starosvetská úcta k inštitúciám a zvyklostiam, ktorých realita „ušla“ a teda nie je pravdou. Avšak nikto, kto chce získať predstavu o tom, ako môžu politické kroky (liberalizmus) a prístupy ovplyvniť chod hospodárstva a aké opatrenia treba zvoliť, sa *nemôže vyhnúť* štúdiu ekonomických teórií a ich vysvetleniu fungovania ekonomiky. Posolstvo ekonómov je jednoduché: ľudia musia činiť ťažké rozhodnutia. Už nie sme v raji. Svet neovplyvňuje ropou a uhlím, musíme sa rozhodnúť, či chceme čistý vzduch a či rýchlejšie automobily, veľké domy či väčšie parky, dlhšie pracovať, či viac sa zabávať. A to si žiada vedecké poznatky. Sú to ekonomické procesy.

Ekonomický liberalizmus je teda doktrínou, ktorá obhajuje čo najširšie využitie trhu a sily konkurencie na koordináciu ekonomickej aktivity hospodárstva. Je dedičom doktríny *laissez-faire*, ktorá tvrdila, že ekonomické záležitosti spoločnosti najlepšie spravujú rozhodnutia jednotlivcov. Hlásala to v podstate aj klasická ekonomická škola. Model dokonalej konkurencie (držia sa ho neoliberalisti) je analytickým rámcom toho, že slobodná súťaž a neohraničené vyjadrenie preferencií spotrebiteľa maximalizuje ekonomický blahobyť spoločnosti. Doktrína bola veľmi kritizovaná hlavne pre jej „ideologický nádych“ a hlavne za jej vplyv na ekonomickú politiku. Úplne zrejماً *neschopnosť ekonomiky slobodného trhu* na začiatku 20. storočia dosiahnuť viaceré sociálne ciele, ako plnú zamestnanosť a stabilný rast, malo za následok opustenie ekonomickej politiky opretej tak o *laissez faire* ako aj o liberalizmus. Keynesiánka revolúcia, ktorá sa týkala medzinárodného obchodu, rovnováhy a záujmu o distribúciu príjmu spôsobila, že mnoho ekonómov začalo obhajovať používanie určitého stupňa štátneho plánovania a to zato, aby sa zabezpečilo dosiahnutie sociálnych cieľov, čiže akceptovanie keynesiánskej teórie. Sociálne ciele, ako je dobre známe, boli v tom čase evidentne presadzované aj sociálnymi nepokojmi v celej Európe. Liberalizmus neponúkol ucelenú ekonomickú teóriu, ktorá by nám pomohla vysvetliť fakty, s ktorými sa stretáme tak, aby bolo zrejmé, *čo máme robiť*. Keynes a Friedman to dokázali, o čom píšeme nižšie.

3. Riešenie ekonomických problémov pomocou ekonomickej teórie

Veľká hospodárska kríza v rokoch 1929 –33 odhalila *neschopnosť ekonomickej teórie* objasniť, prečo kríza vznikla. Ukázali sa fundamentálne nové fakty, ktoré sa nedali vysvetliť v hraniciach klasickej ekonomickej teórie. Ako píše R. Heilbroner: „Teda, keď sa ekonomický mechanizmus zastavil počas veľkej krízy, výsledkom bola nielen obrovská sociálna tragédia ale objavil sa aj absolútne skrehnutý „intelektuálny šok““. Vznikla potreba nového chápania ekonomických problémov. Píše aj toto: „O rok neskôr, kniha na ktorej som si vylámal zuby, sa začala úplne revidovať. A v čase môjho graduovania, človek ktorý ju napísal sa stal najdistingovanejším advokátom nových ideí, ideí ktoré mu boli pred 4 rokmi úplne neznámymi“. Ekonómovia dobre

vedia, že myšlienky Keynesa narazili na veľký odpor. Pokladali ich za kacírstvo a bludárstvo. Prijali sa a pomohli.

Dnes sme asi vo veľmi podobnej situácii. Nikto nevie vysvetliť, čo sa stalo s fungovaním ekonomík. Aby som však svoje hypotézy o potrebe novej ekonomickej teórie oprel o konkrétne fakty, vrátim sa k veľkej kríze z minulého storočia a hlavne k *riešeniu*, ako v tom čase „vytiahnúť“ ekonomiky z piesku, do ktorého sa zahrabali.

Máme to uľahčené tým, že sme definovali podstatu teórie Keynesa, a to hlavne IS/LM model. Sám Keynes si totiž položil otázku, čo zapríčinilo veľkú krízu? Ešte aj dnes po viac ako 70 rokoch, sa tomuto problému venujú niektorí ekonómovia. Prvými boli M. Friedman a A. Schwartzová v známom ich diele. Nebudeme analyzovať údaje, ktoré boli zdrojom pre tvorbu ich hypotéz. Čo bolo príčinou krízy? Ako ju vysvetliť? Čo všetko sa stalo? Čo spôsobilo pokles HDP? Je viacero makroekonomických veličín, ktoré ovplyvňujú HDP a poznáme aj ich mechanizmus pôsobenia (rast úrokovej miery ma za následok pokles investícií a to má za následok pokles HDP). Viacerí ekonómovia prijali ako *prvú* hypotézu, ktorá sa využila na objasnenie veľkej krízy, tzv. *hypotézu spotreby* (aká analógia so súčasnosťou!). V dôsledku toho, že klesal národný príjem USA, niektorí ekonómovia tvrdili, že príčinou poklesu bola kontrakcia IS priamky (posun vľavo), ktorú získame z prvých 6 rovníc uvedeného modelu. Toto tvrdenie sa nazýva hypotéza spotreby, pretože ona sa primárne „viní“ za vznik krízy poklesu výdavkov obyvateľstva na nákup tovarov a služieb. Boli takí čo tvrdili, že zrútenie sa trhu akcií v roku 1929 bolo aspoň čiastočne príčinou poklesu spotreby (I. Fisher). Tým, že sa zredukovalo bohatstvo ľudí a narástla neistota, zrútenie trhu akcií spôsobilo, že ľudia začali viac šoriť zo svojho príjmu (Mankiw). Iní vysvetľovali pokles výdavkov na spotrebu tým, že poukázali na veľký pokles výdavkov určených na bývanie. Viacerí ekonómovia verili, že boom rezidenčných investícií po roku 1920 bol nadmerný, a že keď sa „prevýstavba“ stala zrejmou, dopyt po rezidenčných investíciách drasticky poklesol (aká analógia!). Už po vzniku recesie sa ukázalo niekoľko javov, ktoré mohli spôsobiť ďalší pokles. *Po prvé*, veľké krachy bánk mohli spôsobiť pokles investičnej aktivity. Pre krach bánk sa investori nedostali k potrebným finančným zdrojom, čo spôsobilo kontrakciu investičnej funkcie (pozri B. Bernanke). *Po druhé*, príčinou bola aj fiskálna politika. V tom čase sa politici zaujímali hlavne o to, aby bol rozpočet vyrovnaný a nie o to, aby stimulovali ekonomiku. Zákon o príjme v USA z roku 1932 zvýšil rôzne dane, zvlášť tie, ktoré doliehali na spotrebiteľov s nízkymi a priemernými príjmami (pozri E. Brown). Demokratická strana sa obávala o deficit a žiadala drastickú redukciu výdavkov vlády. Vidíme, že je viacero ciest akým sa udeje to, že sa posúva IS priamku a teda s následným poklesom národného príjmu. Vďaka epistemologickému nástroju IS/LM modelu sme pochopili pokles HDP, ekonomicke veda má vysvetlenie.

Ekonomicke analýza sa vďaka uznávanej ekonomickej teórii sústredila aj na *ponuku a dopyt* po peniazoch, teda priamku LM, ktorú získame z posledných dvoch rovníc uvedeného matematického modelu. Iba on je veľmi silným nástrojom, ktorý umožní získať logické dedukcie. Toto bola druhá hypotéza pre vysvetlenie. Od roku 1929 do roku 1933 sa ponuka peňazí znížila o 25%. V tomto období vzrástla nezamestnanosť z 3,2% na 25,2 %. Tieto fakty využili teoretici na to, aby vysvetlenie krízy hľadali v tzv. *hypotéze peňazí*. Títo ekonómovia vidia hlavnú príčinu krízy v zlyhaní Federálneho rezervného fondu (centrálne banka USA) a to zato, že nechal padnúť ponuku peňazí o také veľké percento (pozri Friedman a Schwartzová). Pozrime si

veľmi konkrétne údaje o ponuke peňazí a krachu bánk, ktoré uvádza vo svojej knihe G. Mankiw. Údaje o ponuke peňazí a jej determinantoch uvádza táto tabuľka:

	August 1929	Marec 1933
Ponuka peňazí	25,6	19,0
obeživo, C	3,9	5,5
Vklady (na požiadanie), D	22,6	13,5
Monetárna báza	7,1	8,4
obeživo, C	3,9	5,5
rezervy, R	3,2	2,9
Peňažný multiplikátor	3,7	2,3
Podiel rezerv a vkladov (R/D)	0,14	0,21
Podiel obeživa a vkladov (C/D)	0,17	0,41

Vidíme, že medzi augustom 1929 a marcom 1933 poklesla ponuka peňazí o 28 %. Tento veľký pokles ponuky peňazí viacero ekonómov pokladalo za primárnu príčinu veľkej krízy. Z makroekonomickej vedy poznáme *zákonitosti* správania sa ponuky peňazí ako funkcie monetárnej bázy a multiplikátora (pozri J. Husár, Aplikovaná...), ktorý má tvar $mm = (C/D + 1)/(C/D + R/D)$. Z dôkladnej znalosti tohto modelu vieme povedať, čo všetko môže (mohlo) spôsobiť rast či pád ponuky peňazí. Sú to tri makroekonomické premenné, ktoré determinujú ponuku peňazí: *monetárna báza*, *podiel rezerv a vkladov* a nakoniec *podiel obeživa a vkladov*. O všetkých máme konkrétne údaje v tabuľke. Môžeme teda posúdiť prečo ponuka tak výrazne poklesla. Pri tejto analýze sa oprieme o poznatky zásadných diel. Totiž už I. Fisher urobil analýzu krachu trhu akcií v roku 1929. Z tabuľky vidíme, že pokles ponuky peňazí sa nedá prisúdiť monetárnej báze; ona vlastne narástla na hodnotu 8,4, t. j. o 18%. Veľký pokles však zaznamenal peňažný multiplikátor. Ten poklesol o 38%! Ale prečo? Ako uvádzajú údaje v tabuľke, oba jeho principiálne faktory veľmi vzrástli, teda aj podiel rezerv a vkladov a aj podiel obeživa a vkladov. Po dosadení do vzorca to zistíme.

V spomenutých a aj iných dielach ekonómovia pripísali veľký pokles multiplikátora veľkému počtu skrachovaných bánk, a to počiatkom roka 1930. Od roku 1930 do roku 1933 viac ako 9000 bánk prerušilo bankové operácie a mnohé skrachovali. Tento krach spôsobil že ponuka peňazí poklesla, a to vďaka zmene *správania* sa aj vkladateľov a aj bánk (Friedman, Fisher, Mankiw).

Krach bánk mal za následok zvýšenie podielu obeživa na vkladoch (C/D) a to redukovaním dôvery obyvateľstva voči bankám, bankovému systému. Ľudia sa obávali, že krachy budú pokračovať. Ľudia si začali viac vážiť obeživo ako formu peňazí ako svoje vklady, ako formu peňazí. Ak ľudia stiahli svoje vklady, „vydrenážovali“ rezervy bánk.

Krachy bánk zároveň zvýšili podiel rezerv na vkladoch (R/D, pozri údaje), čo spôsobilo, že banky sa stali opatrnejšie. Banky „hlbšie“ vnímali operácie bánk (požičiavanie) pri nízkej úrovni rezerv. Veľkosť rezerv začali zvyšovať na úroveň požadovaného minima. Alebo inak, banky začali držať viac rezerv vzhľadom na úvery, ktoré poskytovali. Tieto fakty mali za následok veľký pokles peňažného multiplikátora.

Z údajov vidíme, že ponuka peňazí poklesla. Dá sa z toho usúdiť, že vinu niesla centrálna banka USA? Odpoveď je ťažká, ale boli ekonómovia, ktorí boli toho názoru (Friedman, Schwartzová). Vidíme, že monetárna báza vzrástla a teda vinníkom nemusí byť Fed. Menili sa podiely *C/D* a *R/D*. Kritici politiky Fedu v spomenutom období uvádzali dva argumenty. *Prv*í, tvrdili, že Fed mohol hrať rigoróznejšiu úlohu pri zachraňovaní krachu bánk a to tým, že mal byť posledným záchrancom (lender of a last resort), keď banky potrebovali hotovosť a to počas ich existencie; to by bolo bývalo pomohlo pri udržiavaní ich dôveryhodnosti a zabránilo prepadu peňažného multiplikátora. *Druh*í tvrdili, že Fed mohol reagovať na pád multiplikátora a to zvyšovaním monetárnej bázy ale o viac ako čo to urobil. Pravdepodobne hociktorá z týchto aktivít Fedu by bola bývala obmedzila pád ponuky peňazí, čo by bolo bývalo redukovalo krutosť krízy. Vieme to ex post a to vďaka vede, ekonomickej teórii z roku 1936. Máme vysvetlenie javu, krízy.

O čom presne je súčasná kríza ešte nevieme. Uviedol som niekoľko ekonomických faktov. Očakávam, že hlavným problémom sa ukáže množstvo peňazí v obeh. Veď iba proces tvorby peňazí v systéme bánk vyvoláva obrovský rast vkladu (napr. vklad 100 Euro pri 20 % povinných minimálnych rezervách v konečnom dôsledku zabezpečí rast masy peňazí na hodnotu 500 Euro). Ale centrálna banka nemôže ustrážiť rezervy, zvlášť prebytočné rezervy obchodných bánk. Problém kontroly ponuky peňazí sa veľmi komplikuje pri existencii rôznych režimov výmenného kurzu. Banky medzi sebou neobchodujú s mincami a bankovkami, ale s inými likvidnými aktívami, ktoré si začali vytvárať. Investori v prípade krízy menia rôzne druhy menej likvidných aktív na menu. Ak by trhový mechanizmus fungoval, jednoduchým riešením by bolo nechať západné banky rekapitalizovať nezápadnými podnikmi, aby nezápadné subjekty mali možnosť ovládnuť „balíky“, ktoré sa blížia kontrolným. Aj keď sa neustále hovorí o hospodárskej súťaži, západné krajiny si ustrážia to, aby planetarizáciu kontrolovali za svojich podmienok.

4. Východiská pre novú ekonomickú teóriu

O súčasnej hospodárskej kríze sa začalo širšie hovoriť (ba aj písať) až v roku 2008. Viacero ekonómov však jej hrozbu identifikovalo skôr. Boli to európski ekonómovia (pozri EuroGroup). Síce využili ešte iba poznatky súčasnej makroekonomie. Známu definíciu rovnováhy možno vyjadriť týmto vzťahom: $(S - I) + (T - G) = (X - M)$. Opisuje a meria interakciu medzi tromi sektormi. Tento model nám dovoľuje odhaliť princíp nerovnováhy, ktorá bola v USA už v roku 2006. Známy americký ekonóm M. Parkin vo svojom diele uvádza tieto hodnoty $(S - I) = -416$ mld. USD, $(T - G) = -349$ mld. USD a nakoniec $(X - M) = -765$. Ľavá strana sa rovná pravej, teda ekonomika USA vykázala rovnováhu. Avšak všetky tri sektory **mali dlhy**, deficit. Bol to prvý príznak krízy, ktorý nemal adekvátnu odozvu v tvorbe hospodárskej politiky USA. M. Parkin o tom nehovorí. Ale nehovoria o tom ani americkí nositelia Nobelových cien, ktorí teraz chodia a učia nás, čo je súčasná kríza. Nevidíme však ešte hĺbku problémov americkej ekonomiky (aj európskych) a procesy, ktoré menili fungovanie ekonomík. Potrebujeme ešte ďalšie ekonomické fakty. Aj také aké sme využili pri analýze krízy v roku 1929.

Od roku 1930 sa v USA realizovalo mnoho ekonomických nástrojov pri tvorbe hospodárskej politiky a ovplyvňovania správania sa ekonomického systému. Niektoré také, aby sa zabránilo náhlemu poklesu peňažného multiplikátora. Určitú dobu sa

ukazovalo, že federálne poistenie vkladov udržuje dôveru ľudí voči bankovému systému a teda limitovali sa veľké kolísania obeživo-vkladového podielu. Avšak niektorí ekonómovia (Mankiw) tvrdili, že je to nákladná politika. Uvádza, že od roku 1980 až do roku 1990 federálna vláda vynaložila veľké čiastky na záruky mnohých insolventných sporiteľov a úverových inštitúcií. Avšak štatistiky dokazujú, že poistenie vkladov pomohlo stabilizovať bankový systém a teda aj ponuku peňazí.

Musíme si uvedomiť, že finančný systém v histórii *kolaboval* viackrát. Neúmerný rast cien domov a bytov sa opäť objavil v USA už v roku 1995. Pribudla kríza dolára (pozri EuroGroup) a nebývalý rast ziskov bankového sektora. V Spojenom kráľovstve iba päť bánk (five big) vykázalo v roku 2005 zisk, ktorý sa rovnal 2,7 % HDP Spojeného kráľovstva. Iste nepochádzali iba z tejto krajiny. V neposlednom rade to bol aj problém záistných fondov (hedge funds). Je veľmi dobre známe, že tieto fondy zaujímajú špekulatívne pozície, vrátane krátkych pozícií v určitých aktívach, ktoré môžu mať za následok nelimitované straty a vysoko zadĺžené (geared) pozície, ktoré sa spájajú s vrcholovým rizikom a teda krachom, ak sa ukáže ako nesprávna. Dobre je známe, že oni investujú do širokej škály aktív *mimo* organizovaného trhu akcií. Na niektorých týchto “periférnych” trhoch je likvidita limitovaná a zmizne, ak sa objaví nejaký šok a teda investorm zostanú nepredajné aktíva. Takéto ekonomické procesy neboli známe pred 30 rokmi.

Niektorí si ešte pamätajú rok 1930 a samozrejme aj druhú svetovú vojnu. V oboch prípadoch to bol *finančný systém*, ktorý sklamal (ľudia v jeho pozadí). Nesklamalo iba centrálné bankovníctvo. Existuje Banka pre medzinárodné vyrovnávanie (BIS), ktorej vlastníkami sú niektoré centrálné banky. Aj napriek tomu, že je známa ako banka centrálnych bánk, je vlastne súkromnou inštitúciou. Účinne však zasiahla iba v dlhovej kríze po roku 1980. Ako sme už zvýraznili pri analýze krízy z roku 1929, monetárna politika je (mala by byť) rozhodujúcim faktorom udržania finančnej rovnováhy. Globálny *trh derivátov* nikoho neznepokojoval, ale ani rast masy peňazí, hlavne v USA. Masa peňazí a trhy akcií, obligácií a globálny trh derivátov sa ukazuje, že boli hlavným „systémovým“ rizikom. Od roku 2008 to boli aj vlády, ktoré akceptovali potrebnú pomoc (balíčky?), ale možno „zašli“ ďaleko. Boli to však iba „opravy finančného systému“, s čím chceli pomôcť (zachrániť) ekonomické politiky krajín. Iba rozbor po zverejnení všetkých faktorov, ktoré pôsobia na ponuku peňazí a finančných aktív môže čiastočne ozrejmiť fungovanie ekonomík v posledných 10 rokoch. Súčasná ekonomická teória ponúka riešenie iba v oblasti rezerv bánk a BIS možno aj v znížení dlhov. Analýza krízy z roku 1929 jednoznačne naznačuje, že iba teória (vtedy multiplikátor) môže objaviť riešenie. Pre novú fundamentálnu analýzu a potom aj novú hypotézu o správaní sa ekonomík musíme si uvedomiť aj iné fakty.

Moderné informačné a komunikačné technológie premenili aj ekonomický život – ekonomické subjekty sú po celej planéte vzájomne prepojitelné. Umožňujú, aby ekonomické rozhodnutia uskutočnené na jednom konci sveta bezprostredne vyvolávali účinky na iných miestach po celej zemeguli. Redistribúcia ekonomickej moci môže spôsobiť redistribúciu politickej moci. Badáme odľudšťujúci sa rast bohatstva a nestiera biedu, nezamestnanosť a ekologickú deštrukciu.

Súčasnú globalizujúcu sa ekonomiku charakterizuje nielen voľný obchod tovarov, ale aj voľným pohybom kapitálu. Globálne finančné trhy majú obrovský vplyv na ekonomické podmienky. Finančný kapitál má privilegované postavenie. Kapitál je

mobilnejší v porovnaní s inými faktormi výroby a dokonca je mobilnejší ako priama investícia. Finančný kapitál smeruje tam, kde je lepšie zhodnotený. Základnou jednotkou politického a spoločenského života zostáva národný štát. A to vyvoláva rozpory. Globálne finančné trhy sú väčšinou **mimo kontroly** národných alebo medzinárodných inštitúcií. Nastalo dramatické uvoľnenie a rast širších peňažných a kreditných agregátov. Deriváty, opcie, teda práva kúpiť, či predať niečo v budúcnosti a futures, teda zmluvy na predaj či kúpu niečoho v budúcnosti majú akési svoje životy. Ich ceny závisia od hodnoty akcií a obligácií, čiže od toho na čo sa vzťahujú. Je to masívna hrozba pre stabilitu, povedal by som globálnej (planetárnej) ekonomiky. Neživili balíčky vlád derivátový trh a nevedli k rastu akciových trhov (dočasne)?

Súčasná ekonomická teória učí, že treba rozlišovať malé otvorené ekonomiky, prípadne učí, ako dôležité je rozlišovať krátkodobý a dlhodobý horizont a poskytuje aj riešenia, poznatky nepomáhali. Postačuje to? V literatúre je veľa popísané o nebezpečenstvách na trhu úverov (Stiglitz) a boli vyvinuté modely na dopyt po disponibilných úverových fondoch, bankový systém ich neaplikoval. Pritom P. Amos vo svojej knihe píše: “Zaujímavou vlastnosťou tohto modelu je, že dovoľuje skúmať “credit rationing” ako nástroj politiky; teda, môžeme preskúmať, ..., efekty nezamestnanosti a obchodnej bilancie na realokácie existujúcej zásoby úverovateľných fondov medzi podniky a domácnosti”. Boli to práve úvery, ktoré neboli pod kontrolou. Obdobne sa dá hovoriť o operáciách na voľnom trhu, alebo o portfóliu centrálnych bánk. Opäť zacitujem toho istého autora. “ Napr. pretože deficit obchodnej bilancie znižuje rezervy zahraničných mien krajiny, ktorá má deficit, z toho vyplýva, že očakávania budúcej obchodnej bilancie by mali hrať dôležitú úlohu v správaní sa centrálnej banky pri jej výbere portfólia”. Tieto poznatky ekonomickej vedy sa ignorovali, ale zároveň asi ani neboli vyjadrením skutočnej ekonomickej reality.

A čo konkurencia? Je dnes jadrom ekonomického života? Nemala by byť „nosnou“ hradou **ekonomická súťaž**? Bude vyžadovať určitý typ uvažovania, a síce **racionálne kalkulovanie výhod a nevýhod** založené na určitom (inom) **systéme hodnôt**? Motivácia a chovanie sa ľudí! Poriadok v spoločnosti bude produktom individuálnej racionality a nie iba *osobného záujmu* (Smith aj liberáli)? Pred nami je opäť úloha „dostať“ nápad aké je usporiadanie súčasnej čiernej skrinky, súčasného ekonomického systému. Žiaľ nemôže to robiť prostredníctvom experimentovania, čo je spôsob, ktorý využívajú mnohé vedy. Nie je to ľahké extrahovať nové fakty z „laboratória ekonomického sveta“. Ten sa totiž globalizuje a tak ekonomické procesy prebiehajú komplikovanejším spôsobom. Ekonómovia musia koncentrovať celé ich úsilie na skúmanie „ekonomického priestoru“. Pri dnešnej rýchlosti vývoja aj ostatných vied môžeme očakávať, že ekonomické systémy krajín sa stanú hlavným zdrojom cenných informácií, ktoré umožnia dopracovať sa k predstave o zákonoch „spojení“ medzi podsystémami ekonomického systému. Dnes ešte musíme najskôr spoznať obrovskú diverzitu ekonomických procesov a ich princípy a naformulovať ich ako sformalizované zákony. Problém je v tom, že ešte nevieme omyly, ktoré pokladáme za pravdy. Keynes objavil principiálny omyl klasikov a to, že úspory sa rovnajú investíciám. Avšak svet, ko ktorého vás uvádza táto práca a veda, ktorá ho opisuje sa už dotýka hraníc iných vied: matematiky, psychológie, fyziky a iste aj biológie. Veľké množstvo týchto hraníc je pre ňu dnes charakteristické, a preto aj očakávanou cestou poznania ekonomického vesmíru. Kľúč, ktorý dal vedcom Keynes, aby pochopili podstatu záhadných ekonomických síl, záhadných

ekonomických javov, sa už opotreboval, neotvára. Jeho originálne riešenie spôsobilo, že vzniklo najskvelejšie uplatnenie matematike v ekonomických vedách, aké dovtedy nebolo predstaviteľné. Bola to najväčšia zmena ekonomického pohľadu na ekonomický svet od čias A. Smitha.

Záver

Nová hypotéza, nové objavy ekonomických záhad nám prinesú fundamentálne poznatky o ekonomickom systéme, odhalia nám najnútornejšie zákony štruktúry a pohybu ekonomických systémov. Ukazuje sa však, že ekonómovia by mali byť **správami civilizácie**, čo znamená, že

1. že iba ak človek kontroluje jeho prostredie (človek versus zdroje) a dosiahne satisfakciu *základných potrieb*, človek užíva civilizáciu, a
2. že úlohou ekonómov je vymyslieť také metódy (systémy) kontroly jeho prostredia, ktoré napomáhajú (vedú) k jeho blahobytu (nie krádež).

Úvahy jasne dokumentujú potrebu zmeny vedeckého ekonomického pohľadu na fungovanie ekonomického systému. Tieto poznatky potrebujú aj presný matematický tvar.

Literatúra

1. Amos, M. P.: Macroeconomic policy analysis. Open economies with quantity constrains. N.Y: CUP, 1988.
2. Bernanke, Ben: Non – Monetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression. American Economic Review 73, 1983, s. 257 – 276.
3. Brown, E. C. : Fiscal Policy in the Thirties; A Reappraisal. American Economic Review 46, 1956, s. 857 – 897.
4. Fisher, I.: The Debt-Deflation Theory of Great Depression. [http: fisre.stlouisfed.org/docs/meltzer/fisdeb.33pdf](http://fisre.stlouisfed.org/docs/meltzer/fisdeb.33pdf).
5. Galbriath, J.: The Aufluent Society. N.Y Pengium, 1958
6. Friedman, M. and A. Schwartz: Monetary History of the United States, 1867-1960. N.J: Princetnon University Press, 1963
7. EuroMemorandum Group: A Democratic Economic Policy Alternative to the Neo-liberal Transformation of Europe. Medzinárodná konferencia AlternativerECOFI Wien, 2006.
8. Hailbroner, R.: Understanding macroeconomics.
9. Husár, J.: Makroekonomická analýza. Bratislava: Vydavateľstvi EKONÓM, 2007
10. Mankiw, G. N.: Macroeconomics, New York: Worth Publishers. 1994
11. Parkin, M. : Macroeconomics. New York: Pearson Addison Wesley, 2008
12. Shiller, R. J. and G. akerlof: Animal Spirtis
13. Stiglitz, J. E.: Credit Rationing in Markets with Imperfect Information, American Economc Review, 71, s. 393 – 409.
14. Termin, P.: Did Monetary Forces Cause the Great Depression? N.Y: W.W. Norton, 1976.